

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

som utgångspunkt för en bedömning av dennes relation till Bellman och vänder sig mot Weibull som förutsatt att Kantaten med sitt anslag »Bellman, en kong för fyllhundar alla» är »sprungen ur ett vänskapsförhållande mellan Alegren och Bellman». Alegrens visa – »Parodie af Alegren» är hans egen överskrift – är en parodi på en parodi; »han exploaterar tekniken men tonen träffar han inte alls», betonar Hillbom i sin argumentation för att det har varit »ett rätt stort avstånd mellan de båda personerna», en uppfattning som också går emot Alf Kjelléns i boken Bellman som bohem och parodiker.

Hillbom gav 1990 tillsammans med J. Massengale ut Fredmans epistlar i en text- och melodihistorisk utgåva. Den har 1992 följts av Fredmans sånger I–II. Epistelutgåvan stödjer sig naturligtvis till stora delar på Magdalena Hellquists förarbeten, konstaterar Hillbom, i hennes Handskriftsstudier till Fredmans epistlar (1977). Men tiden har gått, »en tid av skeende», heter det i Hillboms inledning till sin nya skrift, och nyfynd har gjort det nödvändigt att nu skriva kring epistlarnas källor.

Sålunda var Anders Lissanders vissamling i fyra kvartvolymerna okänd 1977. Den första delen fanns visserligen på KB, men bara som en i den stora massan av anonyma och odaterade visböcker av obestämt värde, konstaterar Hillbom. Han kunde 1984 tillsammans med Olof Byström identifiera skrivaren med Anders Lissander, »i vars hem den unge visskalden rörde sig som en son, eller kanske snarare som en svärson in spe, under senare hälften av 1700-talet». Slumpens verk har gjort att ännu en av volymerna har kommit tillrätta. Flertalet av texterna här (»Lsr 3») är attribuerade med en initialförkortning och för 88 texter anges »CMB». »Lsr 3 har tillkommit från februari–mars 1769 till mitten av februari 1772. [...] Lissander har – tydligen som den förste – dragit vissamlarens slutsats av Fredmansvisornas cykliska gestalt. Han har bestämt sig för att hålla ep. 1–50 samman i en avskriftsvolym.» Avskriftssamlingen är försedd med en inledning, »Till Läsaren eller Siungaren».

Hillbom visar på hur förlagorna till en betydande del av textmassan här låter sig identifieras. Men varför innehåller manuskriptssamlingen i fråga inga spår av de arbetskoncept till Fredmans femtio första epistlar som måste ha varit förlagor för »Lsr 3» – se där ett spörsmål som Hillbom försöker besvara, hypotetiskt som han betonar. Kan det vara så att sedan Anders Lissander själv hade utnyttjat Bellmans arbetskoncept dessa helt sonika bränts upp i en svartjukans autodafé av Lissanders dotter! Bellmans yngste son Adolf svarar för den uppgiften. I Fredmans epistlarutgåvan 1990 har Hillbom i kommentaren lancerat två andra alternativ.

Gunnar Hillbom fastslår att det stora antal ändringar som Bellman har gjort i Lissanders manuskript hur som helst ger ett mäktigt stöd för att »Lsr 3» utgör en omedelbar kvarleva »från Bellmans verksamhet som trubadur och skald i Lissanders salong». »Under alla omständigheter är Lsr-samlingen en Bellmanskälla så omedelbart Bellmansnära en avskriftssamling kan vara.»

Hillbom avslutar sin skrift med en variantförteck-

ning i anslutning till de olika källor som han redogör för i boken. »Mest angeläget har varit att ge en fyllig handskriftsbeskrivning av Lsr 3 och att redovisa dess varianter, dess dateringar och dess egenhändiga Bellmansbearbetningar.» Han redovisar därjämte sina skäl för sitt »antagande att Bellmans konception ligger så kort tid före Lissanders avskrifter att de senare kan godtas som den bästa möjliga approximationen av epistlarnas tillkomsttid».

Ulf Wittrock

Sven G. Hansson: *Satir och kvinnokamp i Hedvig Charlotta Nordenflychts diktning. Några konflikter, motståndare och anhängare*. Carlssons bokförlag 1991.

Om inte Hedvig Charlotta Nordenflychts man, Jacob Fabricius, hade dött i december 1741 och sorgen över honom hade kommit skaldinnan att skriva den epokgörande diktsamlingen *Den Sörgande Turtur-Dufwan* och snabbt publicera den, hade sannolikt en helt annan, betydligt mer konventionell samling blivit hennes debut. Hon hade nämligen ställt i ordning en diktsamling och i renskrift skickat den till sin vän Margareta Beata Cronstedt på Fullerö. Samlingen är känd: delar av dess innehåll publicerade Nordenflycht i *Qwinligit Tankespel* 1744 och 1745 och renskriften har bevarats under beteckningen »Cronstedtska poemboken» i UUB. Det är denna samling – eller rättare det som inte finns i den – som den emineente kännaren av 1700-talets litteratur, Sven G. Hansson, ägnar ena hälften av sin nya bok. Den andra hälften ägnar han åt en dikt som visserligen är bevarad men som ända till senare tid varit okänd. Det kan tyckas inte vara mycket att göra en bok av. Men det är väl värt de mödor Hansson gjort sig.

Hansson kan nämligen visa att lakunen i »Cronstedtska poemboken» har innehållit mycket intressanta dikter och att den nyfunna dikten som han uppmärksammar i andra hälften av boken är en föregångare till den kända »Fruentimrets Försvar» och som dikt är bättre än denna. Bägge studierna redovisar ett spännande detektivarbete och ökar vår kunskap om Nordenflycht och hennes litterära miljö.

Lakunen i »Cronstedtska poemboken» har, visar Hansson, uppstått genom att det inre av ett lägg i häftet har rivits ut. Efter lakunen finns slutet av dikten »Gud wet hwad Argus täncker på», som är en skarp satir mot Dalins mössvänliga gravdikt över Carl Sture 1739 och är känd från många avskrifter. Hansson antar nu, med goda skäl, att satirens politiska budskap varit misshagligt för handskriftens senare ägare och att de blad dikten stått på har rivits ut. Ägaren var 1757–1767 kronprins Gustav. Men vid den tiden hade Dalin tillgång till böckerna och kanske finns det större skäl att misstänka honom. Vad lakunen i övrigt innehållit kan vi bara gissa. Men det är, menar Hansson, troligt att där funnits andra Dalinfientliga dikter. Ett biresultat av studiet kring lakunen är att Hansson med hjälp av det bevarade slutet av

»Gud wet hwad Argus täncker på» kan visa att åtskilliga av de många avskrifterna är korrumpierade och att de extra strofer som finns i några av dem sannolikt är oäkta.

Om vi i denna studie får utökad kunskap om den bittra rivaliteten mellan Nordenflycht och Dalin, får vi i den andra studien veta mycket mer om Nordenflychts feminism. Här är utgångspunkten ett förvärv av några avskriftsvolymer från slutet av 1700-talet som KB gjorde 1960. Där fann Hansson avskrifter av en samling Nordenflychtiana. I samlingen finns en tidigare okänd dikt, ett versbrev till »Climene», dennas svarsdikt och två hyllningsdikter till »Climene» och Nordenflycht. Dikten som riktats till »Climene» visade sig vid närmare studium vara en föregångare till »Fruentimrets Försvar» och vara mycket bättre än denna kända dikt, då budskapet var tydligare och dikten inte skämdes av den långa katalogen över vad kvinnor utträttat. Det blev nu viktigt att se vem »Climene» var. Hansson lyckades identifiera henne med Charlotta Catharina Löfgren, en prästfru i Östergötland, som på sin tid inte var helt okänd som poet. Nordenflycht måste ha uppfattat den 12 år yngre diktande prästfrun som en »avlägsen själsfrände och kollega». Liksom i den första studien bygger Hansson ut sina resonemang åt olika håll. Här får vi en fyllig – och mot föregående forskning delvis kritisk – bild av Nordenflychts feminism. Med den stora och säkra kunskap om det tidiga 1700-talets litteratur som Hansson är nästan ensam om har han kunnat foga in sina fynd i stora och viktiga sammanhang. Nordenflychts skaldedebrev till »Climene» bör hädanefter ingå i våra antologier och ersätta »Fruentimrets Försvar».

Bernt Olsson

Gustaf III. Mannen bakom myten. Ett självporträtt i brevform presenterat av Gunnar von Proschwitz. Wiken 1992.

Gustave III par ses lettres. Édition par Gunnar von Proschwitz. Norstedts 1986.

Erik Lönnroth slutar sin bok om Gustaf III, Den stora rollen, med ett lakoniskt »Livet i Sverige blev lugnare. Och tråkigare.» Oscar Levertin inledde sin bekanta essä om kungen med en yvig utläggning om hur i och med monarkens bråda död ett helt tidevarv lagts i graven. En jämförelse som Levertin gjorde mellan Gustaf III och tre samtida regenter, Katarina II, Fredrik II och Josef II – de fanns avporträtterade i ett gemak på Gripsholms slott, Salle des Contemporains – präglas av en nyanseringskonst och språklig briljans som Henrik Schück visar sig oförmögen till i sin skrift Gustaf III. En karakteristik (1904). Också han ställde samman de tre upplysningsregenterna, men närmast i syfte att studera deras omdömen om den svenske kungen (överlag ofördelaktiga, framhåller Schück). En jämförelse görs dock mellan »den effeminerade estetikern» Gustaf III och morbrodern, från början en kvinnligt vek idealist men som i den

brutala »militärdrillens» skola lärt sig »den oböjliga plikt känsla som är de preussiska monarkernas storhet».

Levertin dömde ut de gentemot kungen fientliga adelsmemoarerna; den bild som de förmedlade var av »en teaterkung», »en durkdriven skådespelare utan kärna och känsla». Historikern Georg Landberg anmärker i sin översikt Gustaf III inför eftervärlden (1968) att det inte är utan att Schück mot den föregivna levertinska »tjusarkungen» har ställt just den bild av »teaterkungen» som Levertin stiliserat för att utdöma. Schück betonade i polemik mot Levertin att en etisk måttstock måste få komplettera den estetiska aspekten utan att för den skull filisternormalen gavs svängrum. En läsare av idag reagerar i varje fall mot Schücks rigorösa fördömande av kungens förment homosexuella läggning. En fysisk disposition, heter det i karaktärsstudien, ger Gustaf III redan i barndomen en egendomlig syn på livet och bestämmer »fullkomligt» [sic] arten av hans estetiska idealism. »Såsom hela hans följande liv visar, var Gustaf III sexuellt abnorm eller rättare pervers. Geijer har först påpekat detta, och den store hävdatecknaren har utan tvivel rätt.»

Det var Geijers tillgång till »de Gustavianska papperen» som förde med sig ett skarpt avståndstagande från Gustaf III:s »förskämda och lastbara seder». I ett brev till C.G. Brinkman skulle han dock senare, som Lydia Wahlström påvisat, beteckna anklagelserna mot kungen för »hemliga utsvävningar i ungdomen» och »onaturliga böjelser» i mannaåldern som ostyrkta. (L. Wahlström: Gustavianska studier. 1914.) Schück hesiterar emellertid inte och med nyckeln till en lönnkammare, som han säger, kör han med kungens effeminerade läggning för hela slanten; »Han såg aldrig världen med mannens öga, utan med kvinnans.» Det var den effeminerade teateridealismen, fastslår Schück, med dess brist på manligt allvar och sanningskärlek, som bestämde hela hans syn på livet liksom hans handlingar både som politiker och som vittnerhetens beskyddare.

Erik Lönnroth förklarar i förordet till sin bok Den stora rollen att hans framställning på flera sätt skiljer sig från tidigare litteratur i ämnet. »Detta betyder inte, att jag har svårt att uppskatta denna litteratur.» Lönnroth nämner några »beundransvärda äldre arbeten», däribland »Henrik Schücks geniala men otillräckligt underbyggda skiss 'Gustaf III'». Som en reservation också gentemot Schück ser jag Lönnroths betoning av att det är »en ny sorts människosyn» som i Den stora rollen »lett till en ny sorts helhetssyn på Gustaf III». Kungen har förut på moraliska grunder upphöjts eller han har lika ensidigt »dömts av en majestetisk rad moralister från Gudmund Göran Adlerbeth fram till Fredrik Lagerroth och Olle Holmberg».

Schücks »geniala» skiss får genom Lönnroths lovord ny aktualitet. Den fick för övrigt goda vitsord av Georg Landberg som konkluderade: »Bilderna är ensidiga, en smula moraliserande och ibland troligen skeva, men den skall näppeligen kunna kallas felaktig.» Landberg tog Schück i försvar mot Levertin som i ett inlägg 1904 (omtryck: Essayer, I, 1920) kritiserade